

Walor prawny „poważnej niedogodności” w kontekście funkcjonowania nadzwyczajnej formy zawarcia małżeństwa (kan. 1116 KPK)

Legal value of „grave inconvenience” in the context of the operation of an extraordinary form of marriage (can. 1116 CIC/83)

ks. prof. dr hab. Ginter Dzierżon

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID 0000-0002-5116-959X

e-mail: ginter.dzierzon@gmail.com

Streszczenie: Wywody Autora w tym opracowaniu koncentrują się wokół tematyki waloru prawnego poważnej niedogodności w kontekście funkcjonowania nadzwyczajnej formy zawarcia małżeństwa (kan. 1116 KPK). Zakładając integralną wizję poruszanego zagadnienia Autor rozważył je w szerszym kontekście, za który uznał z jednej strony prezentację odpowiedzi organów Kurii Rzymskiej, to jest Papieskiej Komisji ds. Autentycznej Interpretacji Kanonów Kodeksu oraz Kongregacji ds. Sakramentów, z drugiej zaś przebieg prac kodyfikacyjnych nad rewizją Kodeksu z 1917 roku. W kwestii konceptu kategorii poważnej niedogodności wykazał, iż w sensie przedmiotowym odnosi się ona zarówno do świadka kwalifikowanego, jak i nupturientów; współczesna doktryna nie wyklucza także odniesienia do osoby trzeciej. Przymiot poważności niedogodności komentatorzy wiążą zarówno z niemożliwością fizyczną, jak i moralną, utrzymując, iż za wystarczającą należy uznać niemożliwość moralną.

Słowa kluczowe: poważna niedogodność, forma nadzwyczajna zawarcia małżeństwa, małżeństwo kanoniczne

Abstract: The author's arguments in this study focus on the subject of the legal value of a grave inconvenience in the context of the functioning of the extraordinary form of marriage (can. 1116 CIC/83). Assuming an integral vision of the issue in question, the Author has considered it in a broader context, which he considered to be, on the one hand, the presentation of the responses of the organs of the Roman Curia, i.e. the Pontifical Commission for the Authentic Interpretation of the Canons of the Code and the Congregation for the Sacraments, and on the other hand, the course of the codification work on the revision of the 1917 Code. Regarding the concept of the category of grave inconvenience, he showed that, in the material sense, it refers to both the qualified witness and the

nupturients; modern doctrine does not exclude reference to a third person either. The attribute of grave inconvenience is associated by commentators with both physical and moral impossibility, maintaining that moral impossibility should be considered sufficient.

Keywords: grave inconvenience, extraordinary form of marriage, canonical marriage

Treść: Wstęp. 1. Odpowiedzi Papieskiej Komisji ds. Autentycznej Interpretacji Kanonów Kodeksu oraz Kongregacji ds. Sakramentów. 2. Prace kodyfikacyjne nad zapisem nowej normy. 3. Tematyka poważnej niedogodności w doktrynie i judykaturze rotalnej. 3.1. Parametry poważnej niedogodności. 3.2. Próby definicji. 3.3. Zagadnienia szczegółowe. 3.3.1. Poważna niedogodność poza niebezpieczeństwem śmierci. 3.3.2. Poważna niedogodność a związek cywilny. Zakończenie.

Wstęp

Prawodawca stanowiąc w kan. 1116 §§ 1-3 KPK/83 (1098, n. 1-2 CIC/17) przepisy o formie nadzwyczajnej zawarcia małżeństwa w paragrafie pierwszym w sposób szczególny wyeksponował jeden warunek, jakim jest zaistnienie poważnej niedogodności (*incommodo grave*). Namysł nad rozumieniem i znaczeniem tego parametru zostanie podjęty w tym opracowaniu.

Pochylając się nad tą kwestią trzeba być świadomym tego, iż w namyśle nad nim nie można poprzestać wyłącznie na ustaleniu jego znaczenia literalnego, ale trzeba także uwzględnić kontekst, jakim w tym wypadku jest funkcjonująca w kanonicznym porządku prawnym instytucja nadzwyczajnej formy zawarcia małżeństwa.

W zredagowanym przez Mariana Plezię „Słowniku łacińsko-polskim” przy słowie *incommodo* widnieją następujące znaczenia: „przeszkadzać”, „czynić trudności”, „szkodzić”¹. Jak wiadomo, w kan. 1116 § 1 KPK/83 niedogodność wiąże się z przymiotem *gravis*, który oznacza „ciężki” oraz „wiele ważący”².

Występujący w can. 1098 CIC/17 zwrot *gravis incommodo* pod rządami Kodeksu pio-benedyktyńskiego w doktrynie generował pewne wątpliwości interpretacyjne, o czym świadczy kilka odpowiedzi

¹ Por. M. PLEZIA (red.), Słownik łacińsko-polski, t.3, Warszawa 1998, s. 93.

² Por. *Tamże*, s. 676.

Papieskiej Komisji do Spraw Autentycznej Interpretacji Kanonów Kodeksu oraz Kongregacji ds. Sakramentów.

1. Odpowiedzi Papieskiej Komisji ds. Autentycznej Interpretacji Kanonów Kodeksu oraz Kongregacji ds. Sakramentów

10 marca 1928 roku Papieska Komisja ds. Autentycznej Interpretacji Kanonów Kodeksu odniosła się do dyspozycji can. 1098 CIC/17, stwierdzając, iż zapis *incommodo grave* dotyczy nieobecności fizycznej proboszcza bądź ordynariusza miejsca³. Z kolei 25 lipca 1931 roku organ ten udzielił pozytywnej odpowiedzi na pytanie: czy pod fizyczną nieobecność proboszcza lub ordynariusza, o której traktowała odpowiedź z 1928 roku podpada także kazus, w którym byłby on wprawdzie obecny fizycznie w danym miejscu, jednak z powodu poważnej niedogodności nie mógłby asystować przy zawieraniu małżeństwa⁴. Wreszcie w odpowiedzi z 30 maja 1945 roku dopowiedziano, iż kategorię „poważna niedogodność” należy odnieść nie tylko do proboszcza lub ordynariusza albo kapłana delegowanego, ale także do nupturientów⁵.

³ Por. PONTIFICIA COMMISSIO AD CODICIS CANONES AUTHENTICE INTERPRETANDOS, *Responsa*, 10.03.1928, AAS 20 (1928), s. 120: „D. An canon 1098 ita intelligendus sit ut referatur tantum ad physicam parochi vel Ordinarii loci absentiam. R. Affirmative”; F. BERSINI, *Il diritto canonico matrimoniale*, Torino 1994⁴, s. 166.

⁴ Por. PONTIFICIA COMMISSIO AD CODICIS CANONES..., *Responsa*, 25.07.1931, AAS 23 (1931), s. 388: „D. An ad physicam parochi vel Ordinarii absentiam, de qua in interpretatione diei 10 Martii 1928 ad canonem 1098, referendus sit etiam casus, quo parochus vel Ordinarius, licet materialiter praesens in loco, ob grave tamen incommodum celebrationi matrimonii assistere nequeat requirens et excipiens contrahentium consensum. R. Affirmative”.

⁵ PONTIFICIA COMMISSIO AD CODICIS CANONES..., *Responsa*, 30.05.1945, AAS 37 (1945), s. 149: „D. Utrum grave incommodum, de quo in canone 1098, sit tantum illud quod immineat parochus vel Ordinarius vel sacerdoti delegato qui matrimonio assistant, an etiam illud quod immineat utrique vel alterutri matrimonium contrahente R. Negative ad primam partem, affirmative ad secundam”; F. BERSINI, *Il diritto canonico...*, s. 166.

W poruszany wątek organicznie wpisuje się również wydane 13 marca 1910 roku oświadczenie Kongregacji ds. Sakramentów, w którym ustosunkowano się do tej kwestii, zauważając, iż są liczne parafie mające tylko jednego proboszcza, do których nie może przybyć w ciągu miesiąca; są także tak rozległe parafie, w których znajdują się kaplice, do których proboszcz ze względu na specyficzne uwarunkowania klimatyczne i środowiskowe nie może dotrzeć w ciągu miesiąca⁶.

Zwrot *incommodo grave* stał się także przedmiotem uwagi konsultorów podczas prac nad rewizją Kodeksu z 1917 roku.

2. Prace kodyfikacyjne nad zapisem nowej normy

W proponowanym paragrafie kan. 318 (CIC/17 1098) podjęto dyskusję nad treścią nowej normy podczas odbytej w dniach 17-21 października 1977 roku szóstej sesji Zespołu Studiów *De Iure Matrimonali*. Niektórzy konsultorzy nawiązując do odpowiedzi Papieskiej Komisji z 3 maja 1945 roku stali na stanowisku, iż w nowej regulacji należy wprowadzić zapis «...*sine gravi incommodo quod sacerdoti vel diacono matrimonio assistenti aut utrique vel alterutri matrimonium contrahentium immineat*». Jednomyślnie sprzeciwiono się tej propozycji, przekonując, że taki zapis miałby jedynie charakter deklaracyjny. Grupa konsultorów utrzymywała, iż tę kwestię dostatecznie wyjaśniono już w doktrynie. Inni z kolei optowali za wprowadzeniem zapisu

⁶ SACRA CONGREGATIO DE SACRAMENTIS, *Dubiorum circa decretum de sponsalibus et matrimonio*, 13.03.1910, AAS 2 (1910), s. 193: „II. Accidit non raro ut ob sacerdotum inopiam plures paroeciae ab uno tantum parrocho regantur, qui easdem omnes singulis mensibus inviscere nequit. Sunt pariter quaedam amplae paroeciae, vicos etiam cum sacello publico valde dissitos continentes, qui infra mensem, tum ob viarum asperitatem, tum ob fluminum impetum lustrari a parrocho nequeunt omnino, nec parochus a fidelibus adiri potest. Quaeritur: a) Possintne fideles paroeciarum in primo casu, elapso mense quin parochus advenerit, valide ac licite matrimonium contrahere coram duobus testibus tantum, iuxta art. VIII; b) Quilibet vicus in secundo casu possitne tamquam « regio » haberi, ita ut ibi degentes facultate praefati art. VIII uti valeant”.

o charakterze negatywnym, w którym za *grave incommodum* nie należało uznać zachowania zakazu ujętego w kan. 284 § 2 (*Quamvis matrimonium sit irritum aut solutum qualibet ex causa, non ideo licet aliud contrahere, antequam de prioris nullitate aut solutione legitime et certo constiterit*) odnośnie do kazusu, który podpadałby pod ten paragraf, gdyż według konsultorów przyjęcie takiego rozwiązania byłoby przeciwne prawu. Wreszcie jeszcze inni dyskutanci sugerowali uwydatnienie w sposób szczególny uwarunkowań, w których znajdowałyby się znikoma liczba kapłanów⁷.

⁷ Por. PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, Coetus Studiorum de Iure Matrimoniali, *Liber IV- De iure matrimoniali (Series Altera)-Sessio IV 17-21.10.1977*, Communicationes 10 (1978), s. 94: „— Nonnulli suggesserunt ut in § 1 resumatur declaratio Comm. Int. Cod. diei 3 maii 1945 (A.A.S. 37, 1945, p. 149), addendo verba: «... sine gravi incommodo quod sacerdoti vel diacono matrimonio assistenti aut utrique vel alterutri matrimonium contrahentium imminet». Consultores unanimiter censent haec verba declarativa non esse necessaria, quia res iam clare in doctrina traditur. — Aliqui notam fecerunt praxim quae in quibusdam regionibus grassatur considerandi scilicet ut «grave incommodum» observantiam vetiti can. 284, § 2 (*Quamvis matrimonium sit irritum aut solutum qualibet ex causa, non ideo licet aliud contrahere, antequam de prioris nullitate aut solutione legitime et certo constiterit*) ad hunc abusum tollendum proposuerunt ut declaretur «grave incommodum non haberi in casu can. 284, § 2». Consultores dicunt hanc declarationem non esse necessariam, quia nemo dubitare potest talem praxim esse contra legem. — Alia quaestio mota est ab aliquibus, qui occurrere volunt peculiaribus difficultatibus pastoralibus suae regionis circa applicationem extraordinariae formae. Accidit enim in illis dissitis regionibus, ubi paucissimi sunt sacerdotes, quod saepe fideles positi sunt in conditionibus obiectivis quae requiruntur ad formam extraordinariam aplicandam. Attamen illi nesciunt quidquam de forma extraordinaria et sibi persuasum habent illud unice verum esse matrimonium quod coram ministro sacro contrahitur”. L. Chiappetta, *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica e concordatoria*, Roma 1990, s. 290.

3. Tematyka poważnej niedogodności w doktrynie i judykaturze rotalnej

3.1. Parametry poważnej niedogodności

W namyśle nad znaczeniem zwrotu *incommodo grave* nie można abstrahować od kontekstu, jakim w tym wypadku jest forma nadzwyczajna zawarcia małżeństwa. Pojawienie się bowiem poważnej niedogodności ma istotny wpływ na możliwość zastosowania tej instytucji (kan. 1116 §§ 1-3 KPK/83). Dlatego też, zgodnie z rozwiązaniami systemowymi, okoliczność ta powinna wystąpić w momencie zawierania małżeństwa⁸.

Nie ulega wątpliwości, iż na ukształtowanie się doktryny i judykatury w tej materii istotny wpływ miały i mają omówione wyżej odpowiedzi Papieskiej Komisji do Spraw Autentycznej Interpretacji Kanonów Kodeksu. Według kanonistów, generalnie zwrot *incommodo grave* należy odnieść do osoby (osób)⁹. Należy zauważyć, iż teza ta ma podwójny wymiar, gdyż z jednej strony dotyczy ona do świadka kwalifikowanego, który nie może dotrzeć do nupturientów, z drugiej zaś, odnosi się do nupturientów, którzy mogą nie mieć dostępu do świadka kwalifikowanego¹⁰. Obecnie niektórzy kanoniści wychodzą poza odpowiedź Papieskiej Komisji z 30 maja 1945 roku uważając, iż poważna niedogodność może także dotyczyć osób trzecich. P. Gasparri spostrzegł, iż bardzo trudno jest wyobrazić sobie taką sytuację co do świadków zwykłych. W jego opinii mogłoby to mieć miejsce, jeśli małżeństwo byłoby zawierane w więzieniu bądź w niebezpieczeństwie śmierci, a także gdy zabraniałoby udziału świadków prawo krajowe¹¹. Obecnie takie stanowisko reprezentuje m.in. J. Hendriks¹².

⁸ Por. Dec. c. ANNÉ z 12.01.1966, RRD 58 (1966), n. 3, s. 2.

⁹ Por. F. BERSINI, *Il diritto canonico...*, s. 166.

¹⁰ Por. L. SABBARESE, *Il matrimonio nell'ordine della natura e della grazia*, Roma 2016, s. 317.

¹¹ Por. P. GASPARRI, *Tractatus de Matrimonio*, t. 2, Romae 1932, s. 135.

¹² Por. J. HENDRIKS, *La forma straordinaria del matrimonio*, Quaderni di Diritto Ecclesiale 9 (1996), s. 243.

Należy dodać, iż komentatorzy interesujący nas warunek wiążą z faktorem uprzednim, jakim jest niemożliwość; ten z kolei pozostaje w ścisłym związku z przymiotem poważności (ciężkości) niedogodności. F.R. Aznar Gil pod tym parametrem rozumiał niemożność osiągnięcia pewnego dobra, przejawiającego się w niemożności osiągnięcia bez poważnej trudności świadka kwalifikowanego, wymaganego kan. 1108 § 1 KPK/83. W jego opinii w tym wypadku chodzi o niemożliwość obiektywną oraz realną¹³. Obiektywność niemożliwości należy wiązać z konkretnością; ta zaś oznacza, że chodzi o osoby konkretne, a więc, jak już wspomniano, świadka kwalifikowanego lub nupturientów, niezależnie od innych osób lub okoliczności występujących w danym wypadku¹⁴. Z kolei realność sytuacji wyraża się w tym, iż na zaistniały stan nie ma wpływu fałszywa ocena¹⁵. W tym kontekście należy dopowiedzieć, iż pod kategorię poważnej niedogodności podpada kategoriyczny zakaz ujęty w normie, przykładem czego może być kan. 1085 § 2 KPK/83, w którym prawodawca postanowił: „Nawet gdyby poprzednie małżeństwo było nieważne albo zostało rozwiązane z jakiegokolwiek przyczyny, nie wolno z tej racji zawrzeć ponownego małżeństwa, dopóki nie stwierdzi się zgodnie z prawem i w sposób pewny, nieważności albo rozwiązania poprzedniego”¹⁶. Komentując tę hipotezę T. Jakubiak napisał: „Oznacza to, że jeśli któreś z nupturientów zawarło wcześniej nieważne małżeństwo albo zostało ono rozwiązane z jakiegokolwiek przyczyny, osoba ta nie może zawrzeć w nadzwyczajnej formie małżeństwa, dopóki zgodnie z prawem i w sposób pewny nie stwierdzi się nieważności lub rozwiązania pierwszego małżeństwa”¹⁷.

¹³ Por. F.R. AZNAR GIL, *Derecho matrimonial canónico*, t. 3, Salamanca 2002, s. 61-62.

¹⁴ Por. H. JONE, *Commentarium in Codicem Iuris Canonici*, t. 2, Paderborn 1951, s. 341; A. D’AURIA, *Il matrimonio nel diritto della Chiesa*, Roma 2007, s. 269.

¹⁵ Por. A. D’AURIA, *Il matrimonio...*, s. 269.

¹⁶ F. BERSINI, *Il diritto canonico...*, s. 166.

¹⁷ T. JAKUBIAK, *Nadzwyczajna forma zawarcia małżeństwa według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 i 1983 r.*, *Ius Matrimoniale* 25 (2014) nr 2, s. 51.

Kontynuując, komentatorzy uwydatniają dwie kategorie: niemożliwość fizyczną oraz niemożliwość moralną¹⁸. Generalnie przez niemożliwość fizyczną rozumie się sytuację, w której ani świadek bądź nupturienci nie mogą osiągnąć miejsca zwyczajnie uznanego za właściwe do zawarcia małżeństwa¹⁹; niemożliwość moralna natomiast wystąpiłaby w przypadku, gdy proboszcz albo ordynariusz miejsca, chociaż materialnie byłiby obecni we właściwym prawnie miejscu, to jednak z poważnego powodu nie mogliby asystować przy zawieraniu, małżeństwa²⁰. W literaturze przedmiotu wskazuje się egemplarycznie na prześladowania²¹ czy popadnięcie w chorobę²². Kanoniści stoją na stanowisku, iż wystarczającą jest niemożliwość moralna o charakterze personalnym²³. W wyroku c. Filipiak z 12 listopada 1966 roku wyjaśniono, że nie jest konieczne, aby stawiany przez ustawodawcę warunek był lokalny lub powszechny, ale wystarczy, aby był personalny²⁴. Co do zasady, fałszywa ocena zaistniałego stanu nie narusza substancji rzeczy. Stąd też za niewystarczające należy uznać subiektywne przekonanie, gdyż wymaga się zaistnienia poważnej niemożliwości przynajmniej moralnej²⁵.

¹⁸ Por. S. BISKUPSKI, *Prawo małżeńskie Kościoła Rzymskokatolickiego*, Warszawa 1956, s. 361; F.R. AZNAR GIL, *Derecho matrimonial...*, s. 62.

¹⁹ Por. L. SABBARESE, *Il matrimonio nell'ordine della natura...*, s. 317; A. D'AURIA, *Il matrimonio...*, s. 269.

²⁰ Por. F. BERSINI, *Il diritto canonico...*, s. 166; Dec. c. FERRARO z 23.07.1970, RRDec. 62 (1970), n. 8, s. 832.

²¹ Por. F. BERSINI, *Il diritto canonico...*, s. 166.

²² Por. R. SEBOTT, *Das neue kirchliche Eherecht*, Frankfurt a.M.-Freiburg 2005³, s. 166.

²³ Por. F. CAPPELLO, *Tractatus canonico-moralis de sacramentis*, t. 3, Romae 1939, s. 163; G. BONI, *Forma straordinaria di celebrazione del matrimonio canonico*, w: P.A. BONNET, C. GULLO (red.), *Diritto matrimoniale canonico*, Città del Vaticano 2005, s. 116.

²⁴ Dec. c. EWERS z 22.07.1972, RRD 64 (1972), n. 3, s. 486-487.

²⁵ Dec. c. FILIPIAK z 12.11.1966, RRD 58 (1966), n. 2, s. 804: „n. 2. Non requiritur, ut illa rerum conditio sit localis seu communis, sed sufficit, ut sit personalis, puta si uterque vel alteruter contrahens, ratione locorum distantiae, infirmitatis, persecutionis, etc., sine periculo gravis damni physici aut moralis, non potest se conferre ad parochum seu testem qualificatum, qui ipse nequit sine gravi incommodo

W doktrynie występują pewne rozbieżności w kwestii operowania terminami niemożliwość absolutna i relatywna. Zdecydowana większość autorów niemożliwość absolutną wiąże z niemożliwością fizyczną; niemożliwość relatywną natomiast – z niemożliwością moralną²⁶. Odosobniony pogląd w tej kwestii wyraził Alberto Bernàrdez Cantón, skłaniając się ku tezie, iż niemożliwość absolutna dotyczy wszystkich osób konkretnego regionu; niemożliwość relatywna natomiast – pewnego sektora bądź określonej osoby²⁷.

requirere et excipere contrahentium consensum. Sed quia falsa nostra existimatio rei veritatem non mutat... non sufficit quaelibet subiectiva persuasio, sed requiritur impossibilitas seu gravis difficultas saltem moralis, innixa fundamento reapse existente (cfr. Decisiones Rotaes: coram Jullien, Salisburgen., diei 7 decembris 1931, S.R. Rotaes Decisiones, vol. XXIII, dec. LV, n. 3, pp. 472-473; et coram Massimi, Pragen., diei 30 ianuarii 1926, S.R. Rotaes Decisiones, vol. XVIII, dec. IV, p. 18; et coram Canestri, Salisburgen., diei 23 aprilis 1940, S.R. Rotaes Decisiones, vol. XXXII, dec. XXX, n. 2, p. 324)”; Dec. c. MASALA z 14.12.1982, RRD 74 (1982), n. 6, s. 628-629.

²⁶ Por. F. CAPPELLO, *Tractatus canonico-moralis...*, s. 164; Dec. c. FILIPIAK z 12.11.1966, 58 (1966), n. 3, s. 805: „Impossibilitas parochum habendi vel adeundi est absoluta, si tempus desit omnino aut medium nequaquam suppetat, ut vel nupturientes ad ipsum se conferre vel cum eo convenire possint vel ut ab eodem per epistolam delegatio obtineatur; est relativa si notabile damnum physicum vel morale arcesso parochi aut partibus aut tertiae cuidam personae aut bono publico proveniret. Unde sponsi non tenentur magnas expensas sustinere, vel iter valde durum et molestum suscipere, aut periculo alicuius gravis damni se exponere, ut testem qualificatum habeant, quamvis forte neglexerint culpabiliter, immo fraudulenter, occasionem eum habendi. Solum actuale incommodum a lege heic respicitur, proinde sufficit et requiritur personalis impossibilitas (coram Florczak, N.M., diei 9 iulii 1926; S.R. Rotaes Decisiones, vol. XVIII, dec. XXXVI, n. 4, p. 288). Telephonium non consideratur (Commissio Interpret. Codicis, diei 21 novembris 1922: A.A. S., 14, p. 662)”; Dec. c. DE ANGELIS z 3.05.2005, RRD 97 (2005), n. 13; Vianen-Castelli, A. 139/2019, Dec. DA COSTA GOMES z 18.07.2019, n. 8 (nieopublik.).

²⁷ A. BERNÀRDEZ CANTÓN, *Compendio de derecho matrimonial canónico*, 2006⁹, s. 228: „Las fuentes y los autores emplean tra terminologia, llaman imposibilidad o ausencia absoluta a lo que nosotros llamamos fisica, y ausencia o imposibilidad relativa a lo que nosotros llamamos imposibilidad moral. Nosotros preferimos esta terminologia para evita equivocos, ya que la imposibilidad absoluta podría interpretarse como aquello que afecta a todas aquellas personas de un región conctreta, y relativa sólo lo que afecta a un sector o persona determinada”.

W związku z poruszonym zagadnieniem w publikacjach omawia się także kwestię środków pozwalających na osiągnięcie zamierzonego celu. Wskazuje się, iż zaistniała sytuacja w sensie niemożliwości, nie może być pokonana za pomocą środków zwyczajnych²⁸, przez które rozumie się użycie telefonu lub telegrafu²⁹. W związku z tym w wyroku c. De Angelis z 3 maja 2005 roku argumentowano, iż w normalnych warunkach, w narodach katolickich proboszcz może być wezwany telefonicznie lub przybyć samochodem³⁰. Innymi słowy, nie wchodzi w grę środki nadzwyczajne, np. użycie samolotu³¹. Poza sytuacją niebezpieczeństwa śmierci, taka sytuacja może mieć miejsce, jeśli czas lub środek zwyczajny (nie wchodzi w grę środki nadzwyczajne, np. samolot) nie pozwalają na osiągnięcie świadka kwalifikowanego³². Jakubiak ze względu na to, że działają analogicznie jak telefon czy telegram, uznał za takie fax, sms oraz e-mail³³. Wydaje się, iż obecnie w tych rozważaniach można pójść jeszcze dalej wskazując na inne współczesne elektroniczne środki komunikacji typu *online*. W literaturze kanonistycznej bowiem ukazuje się coraz więcej pozycji poświęconych tej materii. Przykładem czego mogą być „Diritto canonico digitale”, autorstwa R. Santoro, P. Palumbo, F. Gravino, czy też „Il processo telematico nel ordinamento canonico”, autorstwa G. Margherita³⁴. Poza tym, Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego w wydanym dnia 19 marca 2023 roku w Liście okólnym w sprawie wykorzystania

²⁸ Por. F.R. AZNAR GIL, *Derecho matrimonial...*, s. 62.

²⁹ Por. F. BERSINI, *Il diritto canonico...*, s. 166.

³⁰ Por. Dec. c. DE ANGELIS z 30.05.2005, RRDec. 97 (2005), n. 13: „Omnibus patet quod in ordinariis vitae adiunctis temporis praesentis, in natione catholica, parochus vocari potest per telephonium et suo autovehiculo venire potest ad domum infirmi intra tempus utile unius quadrantis; ita ut fere numquam verificari possit talis impossibilitas, quae est condicio iuris pro forma extraordinaria”.

³¹ Por. P. GASPARRI, *Tractatus de Matrimonio*, s. 137; F. CAPPELLO, *Tractatus canonico-moralis de sacramentis*, s. 163.

³² P. GASPARRI, *Tractatus de Matrimonio*, s. 137.

³³ T. JAKUBIAK, *Nadzwyczajna forma zawarcia małżeństwa...*, s. 58.

³⁴ R. SANTORO, P. PALUMBO, F. GRAVINO, *Diritto canonico digitale*, Napoli 2024; G. MARGHERITA, *Il processo telematico nell'ordinamento canonico*, Venezia 2024.

środków informatyczno elektronicznych dla aktów władzy, o których mowa w kan. 627-127-166, pod pewnymi warunkami, zezwoliła na skorzystanie z takich narzędzi³⁵.

3.2. Próby definicji

Jest czymś oczywistym, że prawodawca nie definiując w kan. 1116 KPK/83 zwrotu *poważna niedogodność*, pozostawił określenie jego znaczenia doktrynie. Stąd też próby odniesienia do tego zagadnienia spotykamy w opracowaniach poświęconych tematyce formy nadzwyczajnej zawarcia małżeństwa. P.M. Andreini przez poważną niedogodność rozumie dużą szkodę w sferze zewnętrznej powstałą z racji niezachowania prawa w związku z nieudaniem się do asystującego do zawarcia małżeństwa lub z podjęciem niewłaściwych działań³⁶. W orzeczeniu c. Ferraro z 23 lipca 1970 roku, wskazano, iż *incommodo grave* ma miejsce wówczas, gdy przy zawieraniu małżeństwa niemożliwa jest obecność kapłana właściwego do asystowania bądź też nie można udać się do niego³⁷. Wreszcie A. Saje utrzymuje, iż o poważnej niedogodności można mówić wtedy, gdy przy użyciu środków zwyczajnych i normalnych, pojawi się poważna trudność dla asystującego lub kapłana kompetentnego w osiągnięciu nupturientów bądź trudności o takim ciężarze gatunkowym występują ze strony nupturientów³⁸.

³⁵ DICASTERO PER GLI ISTITUTI DI VITA CONSACRATA E LE SOCIETÀ DI VITA APOSTOLICA, Prot.n.Sp.R. 2452/20, *Lettera circolare circa l'utilizzo dei mezzi informatico-telematici per gli atti di governo di cui ai can. 627-127-166-19.03.2023*.

³⁶ Por. P.M. ANDREINI, *De matrimonio*, Bologna 1998, s. 241: „Il grave incommodo è danno abbastanza serio, estrinseco all'osservanza della legge, causato dal doversi recare all'Assistente o dal falso venire”.

³⁷ Dec. c. FERRARO z 23.07.1970, RRD 62 (1970), n. 5, 832: „(...) ut grave intersit incommodum, quod nimirum eo conferat, ut sacerdos, de quo in iure, haberi vel adiri nequeat”.

³⁸ Por. A. SAJE, *La forma straordinaria e il ministro della celebrazione del matrimonio secondo il Codice latino e orientale*, Roma 2003, s. 176.

3.3. Zagadnienia szczegółowe

W doktrynie oraz judykaturze można także znaleźć namysł nad dwoma zagadnieniami szczegółowymi. Pierwsza z rozważanych kwestii wiąże się z treścią kan. 1116 § 1, n. 2 KPK/83, gdzie zapisano, iż formę nadzwyczajną można zastosować, jeśli roztropnie przewiduje się, iż poważna niedogodność utrzyma się przez miesiąc. Drugi wątek, poruszany zwłaszcza w orzecznictwie rotalnym, dotyczy tematyki odniesienia poważnej niedogodności do związku cywilnego. Należy dopowiedzieć, iż w tym wypadku poza zakresem analiz pozostaje hipoteza ujęta w kan. 1116 § 1, n. 1 KPK/83, w myśl której formę nadzwyczajną można stosować w niebezpieczeństwie śmierci. Ta szczególna okoliczność bowiem nie staje się pomocną w określeniu waloru interesującej nas kategorii, jaką jest *incommodo grave*.

3.3.1. Poważna niedogodność poza niebezpieczeństwem śmierci

Poza niebezpieczeństwem śmierci ustawodawca w kan. 1116 § 1, n. 2 KPK/83 przewidział możliwość zastosowania formy nadzwyczajnej, stanowiąc: „jeżeli roztropnie przewiduje się, że taki stan rzeczy utrzyma się przez miesiąc”. W doktrynie przyjmuje się, iż czas ten zaczyna biec, gdy wszystko jest już przygotowane do zawarcia małżeństwa³⁹.

Zasygnalizowany warunek stał się obiektem zainteresowania audytorów rotalnych w kontekście wymogu roztropnego przewidywania, o którym traktuje kan. 1116 § 1, n. 2 KPK/83. Pochylając się nad tą kwestią na początku należy podkreślić, że ten parametr należy odnieść do przyszłości⁴⁰. Wątek ten podjęto w rozstrzygnięciu c. Pinto z 8 października 1975 roku, wskazując, iż w tym wypadku należy uzyskać moralną pewność wywiedzioną z notoryczności albo

³⁹ Por. T. JAKUBIAK, *Nadzwyczajna forma zawarcia małżeństwa...*, s. 56. Szerzej na ten temat: G. DZIERŻON, *Przedmiot klauzuli „wszystko jest już gotowe do zawarcia małżeństwa” (omnia sunt parata ad nuptias)*, *Family Forum* 13 (2023) s. 487-498.

⁴⁰ Por. Dec. c. MASALA z 14.12.1982, RRD 74 (1982), n. 6, s. 628-629.

przeprowadzonego postępowania⁴¹. Z kolei ponens w orzeczeniu c. Ferraro z 23 lipca 1970 roku utrzymywał, iż moralną pewność należy uzyskać na podstawie deklaracji proboszcza albo zeznań świadków lub z innych przesłanek⁴². Rozwijając ten wątek sędzia rotalny wskazał, że *de facto* na zaistniałą sytuację nie mają wpływu zmienione uwarunkowania, np. nagły powrót proboszcza⁴³. Poza tym, judykatura nie wymaga przewidywania pozytywnego i subiektywnego, ale wystarczy obiektywny stan rzeczy, z którego wywodzi się pewność moralną⁴⁴. Co więcej, tego stanu nie zmienia błędna opinia; nie zmienia tego stanu nawet fakt, iż nupturient popadł w błąd wybaczalny (*errore scusabile*)⁴⁵. Przy tym zwraca się uwagę, że staranność dochodzenia z jednej z strony nie powinna być skrupulatna, z drugiej zaś strony, nie może być też niedbała; bardziej precyzyjnie – powinna być zwyczajna (*ordinaria*)⁴⁶.

Warunku tego nie spełnia następująca sytuacja, w której kluczową rolę odgrywa słowo *adiri*, mianowicie, jeśli nupturienti nie mieliby dostępu do proboszcza miejsca, w którym obecnie przebywają, ale łatwo mogliby dotrzeć do proboszcza będącego w pobliżu, i wobec niego na jego terytorium mogliby zawrzeć małżeństwo. Gdyby tego

⁴¹ Por. Dec. c. PINTO z 8.10.1975, RRDec. 67 (1975), n. 2, s. 550-551: „Praevisio tamen debet esse prudens hocque morale certitudine requirit ex notorio vel ex inquisitione deprompta”.

⁴² Por. Dec. c. FERRARO z 23.07.1970, RRD 62 (1970), n. 9, s. 832.

⁴³ Por. *Tamże*: „Matrimonii dein valori nullum obvenire potest nocumentum si grave incommodum cito evanescat ob inopinam rerum conditionis commutationem in melius, ex. gr. ob subitum parochi reditum (cfr. A. De Smet, De spons. et matr. I, 117)”.

⁴⁴ Por. *Tamże*: „Ex sententia, communiter recepta, non requiritur praevisio, positive et subiective efformata, sed sufficit obiectiva rerum conditio, quae praevisionem moraliter certam progignere valeat (cfr. R. Bidagor: Mon. Eccl., 78, 1953, pp. 473-488)”; Dec. c. PINTO z 8.10.1975, RRD 67 (1975), n. 2, s. 550-551; A.C. JEMOLO, *Il matrimonio nel diritto canonico*, Bologna 1993, s. 398.

⁴⁵ Por. Dec. c. MASALA z 14.12.1982, RRD 74 (1982), n. 6, s. 628-629: „Falsa enim existimatio, error etiam excusabilis, obiectivam veritatem rerum conditionis non mutat”; A.C. Jemolo, *Il matrimonio...*, s. 398.

⁴⁶ Por. *Tamże*.

nie uczynili, gdy zawarliby małżeństwo przed samymi świadkami, wówczas byłoby ono nieważne⁴⁷.

3.3.2. Poważna niedogodność a związek cywilny

24 kwietnia 1935 roku Kongregacja ds. Sakramentów udzieliła pozytywnej odpowiedzi na pytanie: Czy w związku z autentyczną odpowiedzią z 25 lipca 1931 roku, pod can. 1098 CIC/17 podpada kazus, w którym proboszcz lub ordynariusz nie może asystować przy zawieraniu małżeństwa, w sytuacji, gdy pod karą zabrania tego prawo cywilne jeśli zawarcie małżeństwa w obliczu Kościoła nie zostanie poprzedzone zawarciem związku cywilnego, i jest kategorycznie zabronione z powodu niespełnienia wymogów prawa cywilnego⁴⁸.

W związku z tym, interesującym wątkiem występującym w judykaturze rotalnej jest problem waloru związku cywilnego w kontekście formy nadzwyczajnej zawarcia małżeństwa. Do zagadnienia tego odniesiono się m.in. w rozstrzygnięciu c. Anné z 12 stycznia 1966 roku. Poruszając ten problem ponens wstępnie spostrzegł, iż normatywnie wymogu *incommodum grave* nie spełnia nigdy zawarcie

⁴⁷ Por. Dec. c. FERRARO z 23.07.1970, RRD 62 (1970), n. 9, s. 833: „His vero idem cl. auctor consulte addidit: «Demum notes velim etiam in interrogatione proposita recurri verbum „adiri”; nam si sponsi, qui non habeant parochum loci, in quo nunc sunt, commode tamen adire possent parochum loci vicini, et coram eo, in eius territorio, contrahere, locus non esset privilegio, et matrimonium in casu coram solis testibus contractum invalidum esset» (De Smet, ibid., p. 116). Requiritur proinde ut prudenter praevideatur per mensem nec haberi posse parochum loci in quo sponsi sunt, nec alium adiri posse parochum, in suo territorio, sine gravi incommodo (op. cit., p. 290,2 cpv.)”.

⁴⁸ Por. SACRA CONGREGATIO DE SACRAMENTIS, *Responsa*, 24.04.1935, w: X. OCHOA, *Leges Ecclesiae*, 1, n. 1270: „An ratione habita responsi dati a Pontificia Commissione ad Codicis canones authentice interpretandos die 25 iulii 1931 relate ad can. 1098, ad hunc canonem referendum sit casus, quo parochus vel Ordinarius celebrationi matrimonii assistere nequit, quia lege civili prohibentur, etiam sub poena, matrimonium coram Ecclesia celebrare, nisi praeciserit sic dictum civile, et hoc ab auctoritate civili omnino recusatur, v.g. ob defectum instrumentorum quae lex civilis requirit. R. Affirmative”; F.R. AZNAR GIL, *Derecho matrimonial...*, s. 62; T. JAKUBIAK, *Nadzwyczajna forma zawarcia małżeństwa...*, s. 48-49.

jedynie małżeństwa cywilnego, w sytuacji gdy prawo cywilne zabrania zawarcia małżeństwa kanonicznego bez uprzedniego zawarcia związku cywilnego. Według audytora prawnie relewantna byłaby jedynie sytuacja, w której na mocy prawa cywilnego zawieranie małżeństwa kanonicznego byłoby zabronione pod karą uwięzienia lub karą pieniężną⁴⁹. Nawiązując do tej hipotezy w wyroku c. Ferraro z 23 lipca 1970 roku audytor wskazał na występującą przez wiele lat sytuację w Meksyku, gdzie z tego powodu na karę śmierci skazywano proboszczów, jak i nupturientów⁵⁰. W rozstrzygnięciu c. Anné opowiedziano się za jeszcze inną hipotezą, to jest, gdy uwarunkowaniami charakteryzującymi się poważną niemożliwością byłiby dotknięci wszyscy mieszkańcy. Tę tezę poparto przykładem z wojny domowej w Hiszpanii, w trakcie której w niektórych regionach rządząli komuniści⁵¹.

Zakończenie

Koncept *incommodum grave* wyłaniający się z kan. 1116 § 1 KPK/83 organicznie wpisuje się w teorię generalną tej kategorii, w której jedno z założeń wyraża się w tezie, iż poważna niedogodność nie pozwala na zachowanie wymogów normy z powodu poważnych trudności

⁴⁹ Por. Dec. c. ANNÉ z 12.01.1966, RRDec 58 (1966), n. 4, s. 4.

⁵⁰ Por. Dec. c. FERRARO z 23.07.1970, RRD 62 (1970), n. 10, s. 833: „Item tertium Commissionis Interpretativae responsum hae illustratione cohonestatum fuit: «Debet ergo esse ita praesens, ut possit rite matrimonio assistere. Si hoc nequeat, e.g. ob legem civilem maximas poenas minantem (ut erat in Mexico ante paucos annos, ubi morti damnabantur et parochus et ipsi sponsi), censetur absens; nam revera in casu haberi vel adiri nequit sine gravi incommodo»”.

⁵¹ Por. Dec. c. ANNÉ z 12.01.1966, RRDec 58 (1966), n. 4, s. 4: „Unusquisque casus, itaque, in specie sua singulari inspiciendus est, ut dignoscatur utrum adsit incommodum ad normam canonis 1098 requisitum necne, nisi agatur de casibus ubi ordo publicus ita perturbatur, ut re vera adsit impossibilitas omnes inhabitantes tangens, uti v.g. durante bello civili hispano in nonnullis regionibus potestati communistarum subditis (cfr. E. Segura, El matrimonio rojo: Validez y nullidad canonica del matrimonio civil en la guerra y en la postguerra de España, Pampelone 1954, pp. 22-29)”.

o charakterze zewnętrznym⁵². Dlatego też kan. 1116 § 1 KPK/83 należy postrzegać jako regulację odnoszącą się do przypadku szczególnego. Na doprecyzowanie parametrów tej kategorii w głównej mierze wpłynęły udzielone w poprzednim wieku odpowiedzi Papieskiej Komisji do Spraw Autentycznej Interpretacji Kanonów Kodeksu, co znalazło wyraz w namyśle nad tym zagadnieniem w doktrynie oraz judykaturze rotalnej. Z przeprowadzonych analiz wynika, iż w sensie przedmiotowym generalnie poważna niedogodność ma charakter dwuwymiarowy, z jednej bowiem strony odnosi się do świadka kwalifikowanego, który nie może dotrzeć do nupturientów, drugiej zaś, dotyczy nupturientów, dla których świadek kwalifikowany jest niedostępny; we współczesnej doktrynie nie wyklucza się również odniesienia do osób trzecich.

Komentatorzy w zasadzie są zgodni co to tego, iż w związku z przymiotem poważności (ciężkości) poważną niedogodność należy wiązać z niemożliwością zarówno fizyczną, jak i moralną. Za wystarczającą uznaje się tę ostatnią, to znaczy niemożliwość moralną. Teoretycy prawa wskazują, iż tę kategorię z jednej strony należy wiązać z epikeią, z drugiej zaś ze słusznością kanoniczną⁵³.

References

Źródła

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022.

Codex Iuris Canonici Pii X Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritatem promulgatus, 25.01.1917, AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593.

Dec. c. ANNÉ z 12.01.1966, RRD 58 (1966), s. 1-12.

Dec. c. FILIPIAK z 12.11.1966, RRD 58 (1966), s. 803-807.

Dec. c. FERRARO z 23.07.1970, RRD 62 (1970), s. 830-838.

⁵² Por. R. COPPOLA, *Considerazioni sul grave incomodo nell'ordinamento canonico*, w: *La norma en el derecho canónico. Actas del III Congreso Internacional de derecho canónico. Pamplona, 10-15 de octubre de 1976*, t.1, Pamplona 1979, s. 717.

⁵³ Por. *Tamże*, s. 725.

- Dec. c. EWERS z 22.07.1972, RRD 64 (1972), s. 485-493.
Dec. c. PINTO z 8.10.1975, RRD 67 (1975), s. 550-554.
Dec. c. MASALA z 14.12.1982, RRD 74 (1982), s. 625-637.
Dec. c. DE ANGELIS z 3.05.2005, RRD 97 (2005), s. 276-306.
Vianen.-Castelli, A. 139/2019, Dec. DA COSTA GOMES z 18.07.2019, n. 1-40 (nieopublik.).
DICASTERO PER GLI ISTITUTI DI VITA CONSACRATA E LE SOCIETÀ DI VITA APOSTOLICA, Prot.n.Sp.R. 2452/20, *Lettera circolare circa l'utilizzo dei mezzi informatico-telematici per gli atti di governo di cui ai can. 627-127-166*, 19.03.2023.
PONTIFICIA COMMISSIO AD CODICIS CANONES AUTHENTICE INTERPRETANDOS, *Responsa*, 10.03.1928, AAS 20 (1928), s. 120.
PONTIFICIA COMMISSIO AD CODICIS CANONES AUTHENTICE INTERPRETANDOS, *Responsa*, 25.07.1931, AAS 23(1931), s. 388.
PONTIFICIA COMMISSIO AD CODICIS CANONES AUTHENTICE INTERPRETANDOS, *Responsa*, 30.05. 1945, AAS 37(1945), s. 149.
PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, Coetus Studiorum de Iure Matrimoniali, *Liber IV- De iure matrimoniali (Series Altera)-Sessio IV 17-21.10.1977*, Communicationes 10 (1978), s. 88-112.
SACRA CONGREGATIO DE SACRAMENTIS, *Dubiorum circa decretum de sponsalibus et matrimonio*, 13.03.1910, AAS 2 (1910), s. 193-196.
SACRA CONGREGATIO DE SACRAMENTIS, *Responsa*, 24.04.1935, w: X. OCHOA, *Leges Ecclesiae*, 1, n. 1270.

Literatura

- ANDREINI P.M., *De matrimonio*, Bologna 1998.
AZNAR GIL F.R., *Derecho matrimonial canónico*, t. 3, Salamanca 2002.
BERNÀRDEZ CANTÓN A., *Compendio de derecho matrimonial canónico*, 2006⁹.
BERSINI F., *Il diritto canonico matrimoniale*, Torino 1994⁴.
BONI G., *Forma straordinaria di celebrazione del matrimonio canonico*, w: P.A. BONNET, C. GULLO (red.), *Diritto matrimoniale canonico*, Città del Vaticano 2005, s. 79-152.
BISKUPSKI S., *Prawo małżeńskie Kościoła Rzymskokatolickiego*, Warszawa 1956.
CAPPELLO F., *Tractatus canonico-moralis de sacramentis*, t. 3, Romae 1939.
CHIAPPETTA L., *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica e concordatoria*, Roma 1990.
COPPOLA R., *Considerazioni sul grave incomodo nell'ordinamento canonico*, w: *La norma en el derecho canónico. Actas del III Congreso Internacional de derecho canónico. Pamplona, 10-15 de octubre de 1976*, t.1, Pamplona 1979, s. 715-729.
D'AURIA A., *Il matrimonio nel diritto della Chiesa*, Roma 2007.
DZIERŻON G., *Przedmiot klauzuli „wszystko jest już gotowe do zawarcia małżeństwa” (omnia sunt parata ad nuptias)*, Family Forum 13 (2023) s. 487-498.
GASPARRI P., *Tractatus de Matrimonio*, t. 2, Romae 1932.
HENDRIKS J., *La forma straordinaria del matrimonio*, Quaderni di Diritto Ecclesiale 9 (1996), s. 239-256.

- JAKUBIAK T., *Nadzwyczajna forma zawarcia małżeństwa według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 i 1983 r.*, *Ius Matrimoniale* 25 (2014) nr 2, s. 43-62.
- JEMOLO A.C., *Il matrimonio nel diritto canonico*, Bologna 1993.
- JONE H., *Commentarium in Codicem Iuris Canonici*, t. 2, Paderborn 1951.
- MARGHERITA G., *Il processo telematico nell'ordinamento canonico*, Venezia 2024.
- SABBARESE L., *Il matrimonio nell'ordine della natura e della grazia*, Roma 2016.
- SAJE A., *La forma straordinaria e il ministro della celebrazione del matrimonio secondo il Codice latino e orientale*, Roma 2003.
- SANTORO R., PALUMBO P., GRAVINO F., *Diritto canonico digitale*, Napoli 2024.
- SEBOTT R., *Das neue kirchliche Eherecht*, Frankfurt a.M.-Freiburg 2005³.
- M. PLEZIA (red.), *Słownik łacińsko-polski*, t.3, Warszawa 1998.

Nota o autorze

ks. Ginter Dzierżon – profesor zwyczajny nauk prawnych, Kierownik Katedry Historii, Teorii i Norm Ogólnych Prawa Kanonicznego w Instytucie Prawa Kanonicznego na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.